

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ УРЯДУ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

УДК 336.132

Лідія Гладченко

*кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри фінансів
ДВНЗ КНЕУ імені Вадима Гетьмана*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Концепція сталого розвитку суспільства на початку ХХІ століття фактично стала ключовим орієнтиром державної політики провідних країн світу. Накопичення негативних наслідків активної промислової експлуатації природного потенціалу, забруднення довкілля, усвідомлення вичерпності ресурсів призвели до пошуку нової парадигми суспільного розвитку. Ідея сталого розвитку охоплює всі сторони суспільного життя, у тому числі й фінансову сферу. Розвиток фінансів, з одного боку, має підпорядковуватися загальному вектору суспільного поступу, а з іншого, – фінанси здатні виступити ефективним інструментом досягнення сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність проблем сталого розвитку зумовила наявність значного кола публікацій з цих питань. Їх діапазон є дуже широким. Так, розгорнутий аналіз підходів до розуміння змісту поняття «сталий розвиток» дають С.С. Слава і В.М. Бондаренко [1]. Російський вчений Є. Байльдинов [2] ґрунтовно дослідив проблему сутнісного розуміння цього поняття. Індикатори суспільного прогресу у контексті реалізації пріоритетів сталого розвитку

досліджують І.П. Соловій і М.П. Душна [3]. Багато дослідників приділяють увагу галузевим аспектам сталого розвитку, особливо екологічним, а також сталому розвитку регіонів: Баришнікова Л.П., Моліна О.В., Поліщук В.Г. та ін. Цікавим є дослідження російського науковця О.В. Афанасьєвої [4], яка доводить неможливість досягнення сталого розвитку без забезпечення інформаційної відкритості суспільства. Крім того, науковці пов'язують можливість застосування доктрини сталого розвитку тільки в постіндустріальній моделі розвитку [5]. Український дослідник І. Мамонов [6] акцентує увагу на врахуванні концепції сталого розвитку в публічному управлінні. У сучасній науковій літературі відверто бракує наукових досліджень фінансових аспектів сталого розвитку. Серед останніх публікацій можна назвати спробу Л.В. Привалової і Л.А. Шило розкрити фінансові передумови сталого розвитку України [7].

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета даного дослідження полягає у визначенні фінансових інструментів, які може використовувати уряд для забезпечення сталого розвитку суспільства. Для її досягнення потрібно вирішити низку дослідницьких завдань.

По-перше, простежити історію розвитку поняття «сталий розвиток». Це дозволить адекватно зрозуміти, який саме зміст вкладається в нього. По-друге, визначити складові та основні принципи досягнення сталого розвитку. По-третє, проаналізувати механізми впливу урядових фінансів на забезпечення сталого розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. У період після Другої світової війни західні країни, проводячи кейнсіанську політику стимулювання сукупного попиту, побудували споживацьке суспільство. Його основний пріоритет – всіляке сприяння споживанню – особистому, виробничому, суспільному. Кінцевий результат цього – постійний розвиток виробництва, який забезпечує задоволення потреб. Людські потреби, маючи безмежний характер, потребують стійкого, безперервного зростання виробництва. Внаслідок такого економічно-центричного розуміння суспільного розвитку і втілення його пріоритетів у політиці держави і корпорацій економічні системи зіткнулися із серйозними проблемами, серед яких найбільш складними є зменшення норми заощаджень (в деяких країнах відбулося її падіння фактично до нуля), хронічні бюджетні дефіцити, які пов'язані переважно з нарощуванням поточних видатків уряду, неймовірне збільшення як державного, так і приватного боргу, виснаження природних ресурсів.

Саме очевидність виснаження природних ресурсів в найближчому майбутньому дозволила Римському клубу в 1972 р. зробити висновок про невідворотне настання екологічної катастрофи вже в 20-х роках XXI століття, якщо характер експлуатації природних ресурсів промисловістю залишиться без змін (проект Д. Медоуза «Межі зростання», який є першою доповіддю Римського клубу).

У 1983 році за ініціативою Генерального секретаря ООН була створена Міжнародна комісія з навколишнього середовища і розвитку, яку очолила норвезький суспільний діяч і по-

літик Г.Х. Брундтланд. Нині цю комісію найчастіше згадують саме за її ім'ям (комісія Брундтланд). На основі проведеного аналізу розвитку екологічної ситуації у світі та її наслідків комісія Брундтланд у 1987 році оприлюднила доповідь «Наше спільне майбутнє», у якій обґрунтовувалася необхідність сталого розвитку, який полягає в тому, що задоволення потреб нинішнього покоління має відбуватися без шкоди для можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Наголошувалося на необхідності вжиття заходів щодо відновлення тих природних ресурсів, які можуть бути відновлені, а також раціонального і заощадливого використання невідновлювальних ресурсів та захисту довкілля від забруднення. За цих умов може йти мова про сталий розвиток – *sustainable development*.

Слово «sustainable» в українській (як і в російській) мові не має дослівного перекладу, що позначилося на розмаїтті термінів, які використовують вітчизняні дослідники, і навіть призвело до певної плутанини. Найбільш поширеним є використання таких понять як сталий, стійкий, відновлювальний, життєздатний розвиток. Якщо звернутися до англо-українських словників, з одного боку, а з іншого – до змісту, який вкладається в дане поняття (нинішній розвиток суспільства, який не завдає шкоди можливостям нащадків продовжувати розвиток, задовольняти свої потреби і жити в умовах здорового довкілля), то «відновлювальний» і «життєздатний» найкраще відображають сенс слова *sustainable*. Термін «стійкий розвиток» означає постійний, безперервний. Це аж ніяк не враховує збереження ресурсного потенціалу, а тому, на нашу думку, неадекватний поняттю *sustainable*. Оскільки найбільш вживаним в українській науковій літературі є термін «сталий розвиток», і він не суперечить змістовному наповненню поняття «*sustainable development*», саме він використовується в даному дослідженні.

Дуже швидко зміст, який вкладався в поняття «сталий розвиток» було значно розширено. Наприкінці літа 2002 року в Йоганнесбурзі відбувся світовий саміт з проблем сталого розвитку [8]. За результатами його проведення було проголошено, що сталий розвиток – це розвиток, який ґрунтується на гармонійному поєднанні трьох стовпів – економічному розвитку, соціальному розвитку та збереженні довкілля заради майбутніх поколінь (див. рис. 1). Цей підхід, разом із висновками комісії Брундтланд став основою розроблення різноманітних концеп-

цій і програм сталого розвитку на рівні національних органів влади, ЄС, ООН.

Важливо усвідомити, що сталий розвиток не є готовою моделлю, до якої можна «перейти» чи безпосередньо застосувати як готовий рецепт. Це, скоріше, комплекс ідеологічних принципів, які мають стати пріоритетними при ухваленні рішень як державою, так і суб'єктами приватного сектору. У кінцевому результаті повинен сформуватися розвиток, здатний продовжуватися в житті всіх наступних поколінь без руйнування довкілля.

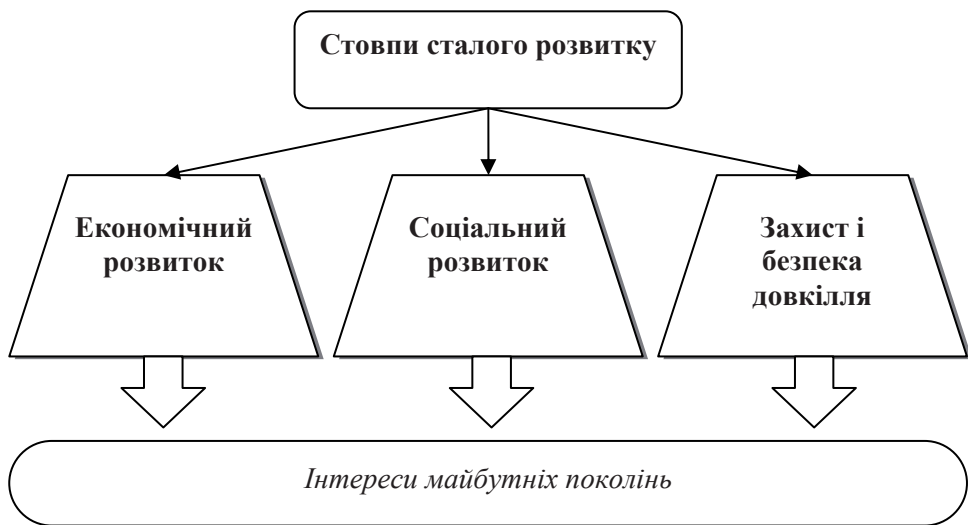

Рис.1. Складові, на які спирається сталий розвиток (так звані «стовпи»)

Сталий розвиток охоплює всі сторони і сфери життєдіяльності суспільства, є фактично універсальним у цій всеохоплюваності. Недаремно, сьогодні і у вітчизняних, і в зарубіжних дослідженнях говорять про сталий розвиток державних фінансів, сталий розвиток регіону, управлінські і політичні аспекти сталого розвитку, сталий розвиток окремих галузей економіки і так далі. Цю думку підтверджують розроблені Світовим банком і ООН показники сталого розвитку. Вони охоплюють фактично всі сфери життєдіяль-

ності суспільства. Наприклад, індикатори сталого розвитку, які були розроблені ООН, налічують 14 розділів: 1) бідність; 2) управління; 3) здоров'я; 4) освіта; 5) демографія; 6) природні катаклізми; 7) атмосфера; 8) земля; 9) морські водні ресурси; 10) свіжа вода; 11) біорізноманіття; 12) економічний розвиток; 13) глобальне економічне співробітництво; 14) моделі споживання та виробництва.

На нашу думку, ідеологія сталого розвитку базується на трьох базових принципах:

1. Збереження ресурсного потенціалу. Мова йде про всі види ресурсів: природні ресурси, економічний капітал, людський капітал тощо. Екологічна ситуація і швидкість відновлення ресурсів задають певні межі економічного зростання. З цього випливає, що досягнення найвищих темпів зростання ВВП не є пріоритетом концепції сталого розвитку. Економічна система повинна бути здатною не виробляти якомога більше, а «самовідтворюватися» в довгостроковій перспективі – мати достатній ресурсний потенціал для розвитку, не виснажуюти його.

2. Гармонізація різних сторін суспільного розвитку. Економоцентричність мислення, уявлення про те, що економічний розвиток здатний автоматично вирішувати всі суспільні проблеми є хибним. Сьогодні виділяють три пріоритетні напрями гармонізації – економічний, соціальний, еколо-

гічний. Дане завдання є надскладним. Поки що немає адекватного розуміння ні який саме стан є гармонійним, ні як його досягти. Але в будь-якому випадку шлях гармонізації – це шлях компромісів, взаємних поступок, обмеження, відмови від вигід в одній сфері на користь можливості генерації вигід в іншій, чи сьогоднішніх переваг на користь майбутніх переваг. Такий підхід потребує змін у психології, в мисленні як політиків, так і представників бізнес-кіл.

3. Врахування інтересів майбутніх поколінь. Цей принцип – гармонізація у часі міжпоколінних відносин – є продовженням і деталізацією другого принципу. При цьому на перше місце ставиться не сам по собі розвиток, а нащадки, які не повинні бути позбавлені через безвідповідальність нинішнього покоління економічних і соціальних можливостей, а також природного безпечного довкілля.

Рис 2. Фінансові інструменти, за допомогою яких уряд сприяє втіленню в життя базових принципів сталого розвитку

Фінанси є особливим інститутом, який здатний забезпечити реалізацію кожного з вищезазначених принципів (див. рис.2). Завдяки фінансам, внаслідок розподілу вартості ВВП, відбувається формування фінансових ресурсів у всіх суб'єктів – фізичних осіб, юридичних осіб і держави, а уряд здатний і прямо, і опосередковано впливати на зміну пропорцій розміщення фінансових ресурсів між різними суб'єктами, змінювати напрями їх використання, впливати на інтереси та економічну поведінку, підпорядковуючи її цілям сталого розвитку.

У контексті збереження ресурсного потенціалу уряд застосовує податково-бюджетні важелі впливу на сталий розвиток. До них належать:

- ресурсні платежі податкового характеру. Вони сприяють раціональному природокористуванню і деякою мірою формують грошове забезпечення для фінансування урядом відновлення природних ресурсів;

- екологічний податок. Він повинен здійснювати потужний регулюючий вплив і бути спрямованим на зменшення забруднення навколишнього природного середовища;

- податкові пільги, які можуть надаватися суб'єктам господарювання, які впроваджують ресурсо- та енергозберігаючі технології, екологічно безпечні виробництва;

- бюджетне фінансування наукових розробок у сфері ресурсо- та енергозбереження, пошуку альтернативних джерел енергії, переробки відходів, розроблення екологічно безпечних технологій виробництва;

- пряме субсидування і бюджетне кредитування тих суб'єктів господарювання, які впроваджують відповідні технології;

- прямі інвестиції уряду в реалізацію проектів, які сприяють збереженню і відновленню ресурсного потенціалу.

Особливу увагу доцільно приділити інвестиційній складовій сталого розвитку. Частка інвестицій у ВВП є одним із найважливіших його макропоказників. Інвестиційна діяльність

уряду сприяє сталому розвитку за всіма його складовими напрямками – економічному, соціальному, екологічному. Основне джерело урядових інвестицій – бюджетні кошти. Необхідність мінімізації бюджетного дефіциту ускладнює належне фінансування урядом інвестиційних проектів. Протягом останнього десятиріччя для вирішення цієї проблеми в розвинених країнах почали активно застосовувати державно-приватне партнерство – співробітництво між суб'єктами державного і приватного секторів економіки, у ході якого приватному сектору передається частина повноважень, відповідальності та ризиків, які традиційно здійснює державний сектор. Таким чином приватні інвестиції можуть бути спрямовані у традиційні сфери відповідальності уряду – оборону і безпеку, соціальну та економічну інфраструктуру. Перевагами приватних інвестицій є високий рівень мобільності при ухваленні рішень та в організації інвестиційного процесу.

Найбільш повно роль урядових фінансів у сталому розвитку може проявитися у їх здатності гармонізувати різні сторони суспільного життя, тому що це завдання найкраще відповідає природі фінансів. Вони є інструментом розподілу вартості створеного продукту. У ході перерозподілу ВВП уряд здатний гармонізувати і узгодити різні сторони розвитку шляхом визначення відповідних пропорцій розміщення ресурсів між державним і приватним сектором, встановлення структури бюджетних видатків, фінансування пріоритетних напрямів розвитку суспільства.

Серед найважливіших перерозподільних ефектів виділимо два, які, на нашу думку, є найбільш важливими. Застосування прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб прямо впливає на вирівнювання доходів різних верств населення. В західних країнах цей фінансовий інструмент виявився одним із найважливіших для забезпечення соціальної справедливості і формування середнього класу. Другий перерозподіль-

ний ефект, який може створити уряд, полягає в тому, що бюджетні механізми перерозподілу дозволяють трансформувати досягнення економічного прогресу в гуманітарний розвиток суспільства. Логіка є загальновідомою (див. рис.3).

Ця практика є далеко не новою. Але сьогодні постає питання її підпорядкування цілям сталого розвитку. Зокрема, сучасними пріоритетами є фінансування розвитку людського капіталу (освіта і охорона здоров'я).

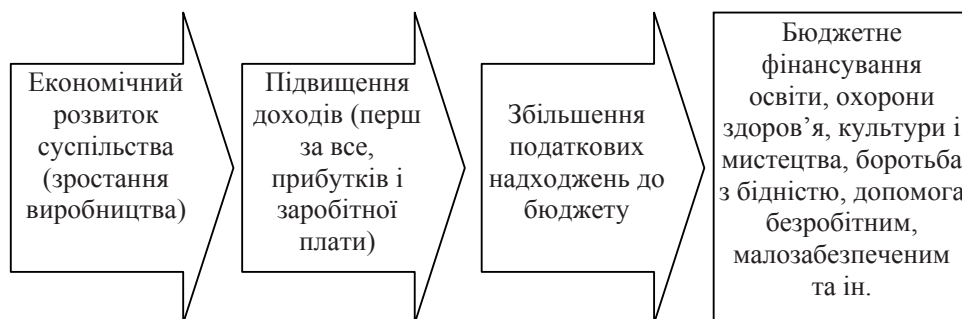

Рис. 3. Бюджетний механізм трансформації результатів економічного розвитку в соціо-гуманітарний поступ суспільства

Розглядаючи фінансові інструменти впливу уряду на взаємовідносини між поколіннями, доцільно акцентувати увагу на двох з них. По-перше, це солідарна система державного пенсійного страхування. Завдяки їй досягається відповідальність працездатного покоління за фінансове забезпечення покоління людей пенсійного віку. Не дивлячись на проблему старіння нації та її негативний вплив на збалансованість урядових фінансів, сталий розвиток неможливий без солідарної фінансової відповідальності одного покоління за інше. По-друге, однією із найбільш актуальних проблем сьогодення є мінімізація державного боргу. Індикатор державного боргу є ключовим показником, який характеризує сталий розвиток урядових фінансів. Сьогоднішні запозичення уряду залишають нащадкам необхідність відволікати свої фінансові ресурси для обслуговування державного боргу. Така поведінка нинішнього покоління є безвідповідальною по відношенню до наступних поколінь. Оскільки державний борг є безпосереднім наслідком бюджетної розбалансованості, то невід'ємною передумовою успішного вирішення боргових

проблем є подолання (мінімізація) бюджетного дефіциту.

Висновки. Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, можна зробити наступні висновки. По-перше, сталий розвиток – це концепція суспільного розвитку, яка базується на гармонійному поєднанні трьох стовпів – економічному і соціальному розвитку, а також збереженні довкілля заради майбутніх поколінь. Основні його принципи полягають у збереженні ресурсного потенціалу з метою забезпечення здатності економічної системи до самовідтворення в довгостроковому періоді, гармонізації різних сторін суспільного життя, врахуванні інтересів майбутніх поколінь при ухваленні рішень і здійсненні поточної діяльності. Урядові фінанси можуть виступити універсальним інструментом сприяння сталому розвитку за всіма його складовими напрямками і з урахуванням зазначених принципів. При цьому більшість фінансових інструментів, які може застосовувати уряд, є традиційними і давно відомими, а головне завдання державної політики полягає в їх свідомому, узгодженому і цілеспрямованому підпорядкуванні виконанню завдань сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Слава С.С., Бондаренко В.М.* Структурування життєздатного розвитку: аналіз підходів та дефініцій / С.С. Слава, В.М. Бондаренко // *Регіональна економіка*.— 2008.— № 4.— С. 208-213.
2. *Байльдинов Е.* Устойчивое развитие: проблема сущностного понимания / Е. Байльдинов // *Общество и экономика*.— 2010.— № 12.— С.150-162.
3. *Соловій І.П., Душна М.П.* Аналіз індикаторів суспільного прогресу в контексті державної політики, спрямованої на реалізацію пріоритетів сталого розвитку України / І.П. Соловій, М.П. Душна // *Регіональна економіка*.— 2009.— № 2.— С.199-205.
4. *Афанасьєва О.В.* Информационная открытость и проблема устойчивого развития / О.В. Афанасьєва // *Вопросы философии*.— 2012.— № 5.— С.47-58.
5. *Трофимова В.В.* Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку / В.В. Трофимова // *Інвестиції: практика та досвід*.— 2010.— № 8.— С. 33-37.
6. *Мамонов І.* Концепція сталого розвитку як принцип цілепокладання в публічному управлінні // *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*.— 2011.— № 3.— С. 71-76.
7. *Привалова Л.В., Шило Л.А.* Фінансові передумови формування моделі сталого розвитку України / Л.В. Привалова, Л.А. Шило // *Інвестиції: практика та досвід*.— 2011.— № 21.— С. 48-51.
8. *Fiscal Dimensions of Sustainable Development.*— Prepared for World Summit on Sustainable Development (Johannesburg, August 26 — September 4, 2002) by Sanjeev Gupta, Michael Keen, Benedict Clemens, Kevin Fletcher, Luiz de Mello, Muthukumara Mani.— Washington, D.C.: IMF, Fiscal Affairs Department, 2002.// Pamphlet Series, № 54.— 33 p.
9. *Пильтяй О.В.* Державний сектор економіки: теорія, методологія. Управління розвитком: монографія / О.В. Пильтяй.— К.: Київ. нац. торг.— екон. ун-т, 2010.— 392 с.